

Az „idegen zsidók” és a m. kir. Belügyminisztérium

Az „idegen zsidó” ősrégi előítéletek által kiszínezett, félelmetes alakja már a 19. század végén jelen volt az európai gondolkodásban, de csak az első világháború után telt meg konkrét, politikai tartalommal. A „zsidó veszély”, amely addig gazdasági és társadalmi fenyegetésként hatott a köztudatra, immár a bolsevista politikai forradalom rémét is felidézte. A politikai pártok és a közvéleményt befolyásoló társadalmi szervezetek elvárták az államhatalomtól, hogy tegyen hatékony lépéseket az idegen zsidók beözönlése ellen, illetve utasítsa ki a már megtelepedetteket. Ez történt Franciaországban Hitler hatalomra jutása után, amikor még a francia állampolgárságú zsidók közössége sem állt ki egységesen a nagyszámú „hontalan” – elsősorban Németországból és a kelet-európai országokból menekült – hitsorsosai mellett. A harmincas évek második felében megerősödött, majd Pétain marsall Francia Államában folyamatosan sulykolt démoni képről írta Jean-Paul Sartre a második világháború után: „Az antiszemitizmus mitikus jellege teszi lehetővé, hogy az antiszemita zsidóképében ellentmondásmentesen megférjen a zsidó tőkés és a zsidó szocialista, a zsidó imperialista és a zsidó bolsevik. A manicheus antiszemitizmus Zsidója ugyanis nem az eleven, érdekei szerint ésszerűen cselekvő zsidó, hanem a »Gonosz szelleme«, maga a »Rossz akarata«, akit egy metafizikai princípium hajt a rombolásra... Őtöle ered a Gonosz ezen a földön, minden, ami a társadalomban rossz (krízisek, háborúk, éhínségek, felfordulások és forradalmak) közvetlenül vagy közvetve neki tulajdoníthatók.”¹

Nehéz eldönteni, hogy tiszta elméleti konstrukcióként született-e meg Európában az „idegen zsidó” fogalma, vagy a huszadik század második évtizedében bizonyos társadalmi jelenségekből levont téves, és rosszindulatú általánosítások hozták-e létre ezt a démoni figurát. A lényeg az, hogy gyökeret vert a köztudatban, miközben egyre kevesebb köze volt a valósághoz. Egy kortárs szociálpszichológus jól írja le a „kollektív rögeszme” kialakulásának folyamatát: „Az abszurd világösszeesküvés-ideológia, a kimerikus antiszemitizmus vagy a manicheus antiszemita mitológia ugyanannak a jelenségnek a megnevezése: egy olyan, totális világmagyarázatra igényt tartó világnézeté, amelyben a Zsidó társadalmi konstrukció, az Ellenség kollektív reprezentációja. Ez a Zsidó, aki az örök ellenség metaforája, sosem pusztítható el, bármi történjen is a valódi zsidókkal.”²

Érdemes még idézni a filozófus véleményét is arról, hogy a harmincas években a megzavarodott és válságba jutott európai társadalmakban miképp azonosult az „idegen zsidó” alakja a „elpusztítandó Gonosszal”. „Az értelemvesztés traumatikus élmény, s ebben a helyzetben elkeseredett szükséglet támad új bizonyosságok iránt. Az európai totalitáriánus mozgalmak ilyen új bizonyosságokat kínáltak. A bizonyosságok kínálatához tartozott, hogy a totalitáriánus mozgalmak diabolizálták az idegent. A náciizmus a zsidókat diabolizálta, mint ősi, reprezentatív idegeneket, akiket fizikailag meg kell semmisíteni, a bolsevizmus pedig az osztályidegen elemeket diabolizálta mint természetes ellenségeket, akiket a Gulág szigetvilágban kell izolálni és kiirtani.

Hogy a totalitáriánus pártok miképpen tudták megragadni a hatalmat, hogy az emberek hogyan engedelmesskedhettek ezeknek a hatalmaknak, az teljes egészében sohasem magyarázható meg. Az ilyen történésekhez nem lehet elegendő okot találni. Az egyik

pszichológiai motívum azonban mindenképpen a feszültség, amely a modern normák és az idegenekkel szemben hagyományos bizalmatlanság között fakadt. A feszültségből ki-sülő torz energiák rombolóak... A jelenkori fundamentalista identitásképzés jellemzői a következőképpen foglalhatók össze: ha egy csoport ellenségességet táplál az idegenekkel szemben, ezt megelőzően rendszerint először a másság, az idegenség érzése jön létre, majd kialakulnak az ellentétek s végül mindez kiéleződve ellenségességbe torkollik.”³³

Hitler és a német nemzetiszocialisták tisztában voltak azzal, hogy Európában a leg-erősebb előítéletek az „idegen zsidók” elleni irányulnak. Őket azok az államok sem igen vették a védelmükbe, melyeknek a polgárai voltak. A „hontalanok” legföljebb a feloszlás előtt álló Népszövetség erőtlen pártfogására számíthatnak, ezért elsőnek őket állították a célkeresztjükbe. Ismeretes, hogy az 1938. novemberi „Kristályéjszaka” előzményeként Németország szeptemberben több mint tízezer lengyel állampolgárságú zsidót kiutasított a területéről, akiket azután Lengyelország sem volt hajlandó befogadni, és heteket töltöt-tek, kétségbeejtő viszonyok között a két ország között, „a senki földjén”. (Ezt megelőzően az Ausztriából elüldözött zsidók szenvedtek hetekig egy dunai szigeten, illetve hónapokig uszályokon, mert sem Csehszlovákia, sem Magyarország nem engedte, hogy a területé-re lépjenek.) A második világháború kitörése után a Wermacht által megszállt országok, így Franciaország, Belgium, Hollandia, Dánia, Norvégia, Szerbia és Görögország is ki-adta a nácioknak az odamenekült „idegen zsidókat”. De a „szövetségesek”, Olaszország, Románia, Bulgária, Szlovákia, Horvátország sem kegyelmeztek az „idegeneknek”, sőt még Finnország sem tudta megmenteni az összes odamenekült külföldi zsidó életét. Az, hogy Magyarország sem védte meg a külföldieket, akik nem tudták idejében elhagyni a területét, ezek után senkit sem lephet meg. A külföldiek vagy a kétes állampolgárságúak sorsa 1939 szeptemberétől meg volt pecsételve, csak az állampolgársággal rendelkező, beilleszkedett zsidók sorsa tért el az egyes országokban.

Magyarországon az „idegen zsidók” iránt táplált ellenérzés kezdettől fogva átítatódott a beözönlő „galiciánerek” iránti ellenszenvvel, mely az első világháború végén már több, mint fél évszázados múltat tekintett vissza. A „zsidókérdés”, különös tekintettel az idegen zsidók magyarországi „beszivárgására” már a 19. század utolsó évtizedeiben foglalkoztat-ta az antiszemitákat. Már az Osztrák–Magyar Monarchiában elfogadott volt, hogy a „ka-zár zsidók” veszélyt jelentenek a magyar társadalomra, „beszivárgásuknak” minden ren-delkezésre álló eszközzel elejét kell venni. E felfogás jegyében a rendőrség és a csendőr-ség, a belügyminiszter utasítására már az első világháború alatt sorozatos razziákat hajtott végre. A hatóság számára jogi alapul az 1903 évi V. tc. szolgált, mely „Külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról” rendelkezett. Ennek első paragrafusa ugyan kimondta, hogy „Külföldiek a magyar korona országainak bármelyik községében tartózkodhatnak”, de a tizedik paragrafus leszögezte: „Az a külföldi, aki magát kellően nem igazolja, a maga és családja fenntartására szolgáló eszközöket ki nem mutatja, vagy akinek az állam területén való tartózkodása az állam érdekeire, vagy a közbiztonságra és közrendre nézve aggályos, az állam területéről a rendőri hatóság által bármikor kiuta-sítható, esetleg kényszer útján is eltávolítható.” Amennyiben a Magyarország területén igazolás alá vont „keleti zsidók” nem tudtak legális jövedelmet igazolni – és pl. a házaló kereskedés nem számított ennek –, minden további nélkül kiutasíthatták őket, mint „ve-szélyes elemet”. Elsősorban az északkeleti országrészben, mindenekelőtt Kárpátalján gyűjtötték ki és „zsuppolták ki” a Galiciából illegálisan beszivárgott zsidókat. De számuk soha nem haladta meg az évi néhány százat, vagyis a nagyszabású „zsidóinvázióknak”, mellyel az antiszemita publicisták riogattak, nem volt jele. 1918-ban egymás után több ilyen, a cári orosz hatóságok által is gyakran alkalmazott „idegenrendészeti razziára” is

sor került. Ezek egyikről, melyet Sátoraljaújhelyen rendeztek, Somlyó Zoltán írt megrendítő verset, Oblava címmel.

Hasonló akciók 1919 ősze után is rendszeresen zajlottak, annak ellenére, hogy az őrizetbe vett, majd kiutasított idegen zsidók száma továbbra is elenyészően alacsony volt, és nem adott racionális magyarázatot arra, miért érzi úgy a „keresztény-nemzeti” középosztály jelentős része, hogy a magyar zsidóság folyamatos utánpótlást kap az akkor már Lengyelországhoz tartozó Galíciából. Az 1920-tól berendezkedő, antiszemita és antikommunista alapokra épülő Horthy-rendszer az ún. „optálási ügyek” kezelése révén gondoskodott az „idegen zsidókról”. Az első világháború után Magyarország a trianoni békeszerződés 61. és 64. cikke alapján szerződést kötött a lakosságcsereéről. Az eljárás része volt az „optálás”, ami azt jelentette, hogy az áttelepülni szándékozó (optáns, optáló) kérhetett állampolgárságot és áttelepülést a szomszédos országba. Joga volt az elhagyott állam területén lévő ingatlanait és felszereléseit megtartani vagy eladni, és joga volt azt a választott államban elcserélni is. A Trianonban 1920. június 4-én aláírt, és 1921. július 26-án hatályba lépett békeszerződés szerint azok a személyek, akiknek illetősége az elcsatolt területen volt, a magyar állampolgárságukat elvesztették, és megszerezték annak az államnak az állampolgárságát, amelynek fennhatóság alá kerültek. A magyar végrehajtási szabályok szerint állampolgársági nyilatkozatot általában a diplomáciai képviseletnél kellett tenni, mellékelve a kérelmezőnek és apjának a születési anyakönyvi kivonatát, és a községi illetőségi igazolványokat is. A hatóság ekkor opciós igazolványt adott ki, a magyar állampolgárság fennállását azonban nem ez, hanem a Belügyminisztérium által kiadott opciós bizonyítvány ismerte el, amelynek kiadása előtt a Belügyminisztérium megvizsgálta, hogy a békeszerződés hatályba lépésekor valóban fennállt-e a magyar állampolgárság. Problémát jelentett, hogy egyes községek csak magyar állampolgároknak akarták kiadni az illetőségi bizonyítványt – ami nélkül azonban a honosítást kérő nem tudta igazolni az illetőséget, így nem kaphatott állampolgárságot. Az illetőség igazolásával kapcsolatos problémák orvoslásául a belügyminiszter jogává tette annak igazolását, hogy az állampolgárságért folyamodó személy a békeszerződés hatályba lépésének idején Magyarországon volt-e vagy sem.

(Ezért maradt édesapám „kétes állampolgár” egészen 1945-ig. Priester Sámuel néven Szarajevóban született 1909-ben, de két éves kora óta Pécsen élt. Így neki – illetve a szüleinek – kérvényeznie kellett volna a magyar állampolgárságot. Ezt azonban zsidóként csak külön, s mellesleg igen drága eljárás révén kaphatta volna meg. A rendes optálás határidejét lekészte, mert a szerb csapatok csak 1921. augusztus 16-án vonultak ki Pécsről, amikor a trianoni szerződés viszont már hatályba lépett. Ugyan így is el lehetett volna intézni az állampolgárságát, de a költségeket és az utánjárást a nagyanyám nem tudta vállalni.)

A nehézkes és bonyolult adminisztrációval az önkormányzatok és felettes szervük, a m. kir. Belügyminisztérium igyekezett megnehezíteni az elcsatolt területekről származó, magyar állampolgárságért folyamodó zsidók ügyeinek elintézését. Több ezerre tehető azoknak a magyar érzelmű és anyanyelvű zsidóknak a száma, akiknek optálási kérelmét a hatóságok elutasították a húszas években, és akik végül tartózkodási engedéllyel rendelkező, kétes állampolgárként maradhattak ugyan, de az engedélyüket időről időre felülvizsgálták. Többek között erre a célra jött létre, még 1930-ban, a Bethlen-kormány alatt, Scitovszky Béla 1926. október 16-tól 1931. augusztus 24-ig tartó belügyminisztersége idején a KEOKH, a Külföldieket Ellenőrző Központi Hatóság. Ez a Belügyminisztérium Állampolgársági és Közbiztonsági osztályának volt a végrehajtó szerve, de kezdettől fogva nagymértékű önállóságot élvezett.

A KEOKH létrehozását formailag az 1903. évi V. tc. módosítása, az 1930. évi XXVII. Tc. tette lehetővé, mely második paragrafusában kimondta, hogy a belügyminiszter „jogkörét a külföldiek ellenőrző országos központi hatóság útján gyakorolja. E hatóság vezetőjét és a helyettes vezetőket a belügyminisztérium vagy a m. kir. állami rendőrség fogalmazási karához tartozó tisztviselők közül, a hatóság egyéb személyzetét a m. kir. állami rendőrség létszámából a belügyminiszter jelöli ki, egyébként a hatóság szervezetét a belügyminiszter rendelettel állapítja meg.” A törvényszöveg arról is rendelkezett, hogy: „A külföldiek ellenőrző országos központi hatóság (KEOKH) határozatait (intézkedéseit) a belügyminiszter, vagy a belügyminiszter nevében a hatóság vezetője (helyettes vezetője) adja ki.”

A KEOKH, mint a Belügyminisztérium VII. (Közbiztonsági) Osztályának C. alosztálya 1931. február elsejével kezdett el működni. Már 1931-ben vidéki kirendeltségeket nyitott, és pontos statisztikákat készített, a Magyarországon tartózkodó külföldi, illetve kétes állampolgárokról, különös tekintettel arra, hogy zsidók-e vagy sem. Érdeemes idézni az a KEOKH-nak a Országos Széchényi Könyvtárban megtalálható bizalmas tájékoztatóját az országban megtelepedett külföldi állampolgárok számáról és megoszlásáról az 1935. évben. Ebben adatok találhatók a külföldiek foglalkozásáról, és a települések jellegéről, ahol laknak. Feltüntették benne azt is, hogy az idegenek trianoni – nem trianoni jellegű állampolgársági ügyek miatt szerepelnek-e a statisztikában, mint ahogy azt is, hogy mennyi izraelita családfe és családtag van közöttük.

Összesített főkimutatás: 1935-ben 78 438 külföldi állampolgár élt Magyarországon. Ebből izraelita, a családtagokkal együtt 11 365 fő.

<i>Német állampolgár:</i>	<i>2961,</i>	<i>ebből 81 családfe és 37 családtag izraelita</i>
<i>Csehszlovák állampolgár:</i>	<i>20 929,</i>	<i>ebből 1304 családfe és 844 családtag izraelita</i>
<i>Román állampolgár:</i>	<i>14 440,</i>	<i>ebből 965 családfe és 491 családtag izraelita</i>
<i>Lengyel állampolgár:</i>	<i>12 221,</i>	<i>ebből 3406 családfe és 2759 családtag izraelita</i>
<i>Osztrák állampolgár:</i>	<i>8996,</i>	<i>ebből 239 családfe és 151 családtag izraelita</i>
<i>Jugoszláv állampolgár:</i>	<i>7449,</i>	<i>ebből 184 családfe 92 családtag izraelita</i>
<i>Bolgár állampolgár:</i>	<i>2495,</i>	<i>ebből 4 családfe és 4 családtag izraelita</i>
<i>Olasz állampolgár:</i>	<i>1516,</i>	<i>ebből 17 családfe és 12 családtag izraelita</i>
<i>USA állampolgár:</i>	<i>1071,</i>	<i>ebből 80 családfe 28 családtag izraelita</i>
<i>Orosz állampolgár:</i>	<i>4210,</i>	<i>ebből 204 családfe és 173 családtag izraelita</i>
<i>Egyéb (közte 379 angol, 272 francia, 248 hontalan, 248 török, 456 svájci), összesen 2150, 120 családfe és 116 családtag izraelita</i>		

Az egész alapos és precíz idegenrendészeti rendszert dr. Pásztóy Ámon dolgozta ki, aki előzőleg a húszas évek végén Svájcban tanulmányozta az idegenekkel szemben alkalmazott eljárásokat. Hazatérve a megalakuló KEOKH helyettes vezetőjévé nevezték ki, majd 1938. július elsejével ő került a hivatal élére. Ekkor világosan kifejtette, miért van szükség a vidéki kirendeltségek megnyitására. Egy nyilatkozatában arról beszélt, hogy Hitler hatalomra jutásáig Európában a zsidóság kelet-nyugati vándorlásával kellett számolni, attól kezdve azonban Németországból ellenkező irányú vándorlás indult meg, amit a magyar államnak „kezelnie kell”. Pásztóy 1938 végén, az érsekújvári KEOKH kirendeltség megnyitásakor egy belügyminisztériumi Pro Domo közleményben úgy fogalmazott: el-
lensúlyozni kell „a szomszédos államok (Németország, Csehszlovákia) területéről távozni kényszerülő zsidófajú külhonosok beszivárgási törekvéseit”.

A KEOKH kirendeltségei 1940-ben újabbakkal szaporodtak. Ekkor a visszacsatolt területekkel a magyar zsidóság létszáma is duplájára nőtt a „trianoni” országéhoz képest, és megközelítette a 800 ezret. Többnyire olyan határ menti városokban létesült KEOKH-kirendeltség, amelyekben országos viszonylatban is jelentős zsidó közösségek éltek, például Kassán, Miskolcon és Munkácson.

Endre László és társai már a harmincas években a hitleri Németország 1935-ös nürnbergi „fajvédő” törvényeire hivatkozva követelték, hogy a magyar állam korlátozza a zsidók állampolgári jogait, a külföldieket pedig utasítsa ki, tekintet nélkül minden humanitárius megfontolásra. 1938-ban a nácik a nürnbergi törvényeket előbb az általuk megszállt és a Birodalomhoz csatolt Ausztriára, majd Csehországra is kiterjesztették. A törvényes üldözés elől sok ezer zsidó érkezett Magyarországra, akiket a Belügyminisztérium menekültként kezelte. A hatóságok ideiglenes tartózkodásuk idején is szemmel tartották a menekülteket, megakadályozták „elvegyülésüket”, s ehhez a jogalapot is teremtették. A „második zsidótörvényként” emlegetett 1939. évi IV. tc. 3. paragrafusa kimondta, hogy zsidók sem honosítás, sem házasságkötés útján sem szerezhetik meg a magyar állampolgárságot. Endre László alispán ezen a téren igyekezett az események „elébe vágni”. Már 1938 novemberében utasította a Pest megyei főszolgabírókat, a belügyminiszter 1935. július 15-én kelt 9000/1935. VII. Res. Sz. rendeletére hivatkozva, hogy évente legalább kétszer, január és július 15-én tartsanak razzsiát az országba beszivárgott külföldiek, mindenekelőtt az idegen zsidók felkutatása céljából. A hozzá beérkezett jelentések második példányát a KEOKH-nak továbbította, melynek vezetője, Pásztóy Ámon tájékoztatta őt a megtett intézkedésekről.

Endre nem elégedett meg a jogfosztással, amit a zsidótörvények és a hozzájuk kapcsolódó jogszabályok tettek lehetővé, hanem állandóan újabb antiszemita intézkedéseken törte a fejét, s próbált hozzájuk jogalapot találni. Túlbugzsága azonban többször is összeütközött a megyei közigazgatás felettes szerveként működő belügyminisztériumi osztályokkal, melyek felülbírálták, megsemmisítették az általa kibocsátott jogszabályokat. Míg a Belügyminisztérium egyes osztályai, mindenekelőtt kiemelt fontosságú VII. sz. közbiztonsági osztály, a KEOKH-ot végig ténylegesen irányító Pásztóy Ámon vezetésével, továbbá az V. sz. Igazgatási és rendészeti osztály harmonikusan együttműködött a „magyar náci lobbival” és vezérével, addig más osztályok, mindenekelőtt a III. számú Vármegyei és községi osztály, a IV. sz. Városi osztály, melyek a megyék, illetve a városok hatósági felügyeletét látták el, időnként éles konfliktusba kerültek Endre Lászlóval.

A KEOKH kezdettől fogva ellenséget, illetve kémeket, kémgyanús elemeket látott valamennyi külföldiben. Különösen így volt ez, ha Jugoszlávia, Csehszlovákia vagy Románia felől érkezett az illető, nem is szólva az orosz vagy lengyel állampolgárokról. Razziáiról iratok hiányában nehéz képet alkotni, bár rendszeresen készítettek róluk kimutatásokat. Néhány jelentés azonban fennmaradt, s tudjuk, bennük minden esetben kitértek arra, hogy hány zsidó vallású embert állítottak elő, illetve utasítottak ki. Egy 1936. október 26-i keltezéssel fennmaradt feljegyzésből például kiderül, hogy a felsorolt kilenc razzia alkalmából előállított 4391 személy 29,3 százalékát, azaz 1287 főt vontak valamilyen hatósági eljárás alá.

A KEOKH a fennállásától kezdve 1939 szeptemberéig összesen 3633 zsidót utasított ki Magyarországról, és ebben a számban nem is szerepel az 1938-as első zsidótörvény életbe lépése óta Palesztinába és különböző tengerentúli államokba irányított körülbelül 3000, túlnyomórészt hontalan és menekült zsidó, mivel ők nem is szerepeltek a nyilván tartásban. „Legtöbbjét a formaságok betartása nélkül, kiutasító határozat mellőzésével távolítottuk el”, jelentette ki 1949-ben, a Népbíróság előtt tett vallomásaiban Pásztóy.

Érdemes felidézni az osztrák zsidó menekültek ügyét az Anschluss után 1938 tavaszán és nyarán. Ez a történet ugyanis megelőlegezi a Belügyminisztérium Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter és a Pásztóy Ámon vezette KEOKH és egész apparátusa közötti későbbi konfliktusokat „menekültügyben”.

1938. március 13-én, az Anschluss napján a náci csapatok bevonultak Burgenlandba is, és nyomban fellángolt a zsidóüldözés. Ekkor Kittse (Köpcsény), Fraenkirchen, Lakenbach és Rechnitz zsidó lakossága, több százan kerestek menedéket a határon túl, részben Csehszlovákiában, részben Magyarországon. Őket még sokan, több hullámban követték. Számukat pontosan nem tudjuk, de az *Egyenlőség* című, 1938 végéig megjelenő zsidó hetilap visszatérően foglalkozott a sorsukkal, és a cikkekből következtethetünk a m. kir. Belügyminisztérium álláspontjára.

Az *Egyenlőség* 1938. április 21-i számában megjelent tudósítás címe: „A magyar hatóságok Rajkánál megengedték, hogy a bolygó zsidók francia hajóra szálljanak.” A cikk alcíme: „Ötven zsidó a Duna szigetén és a Senki erdejében”. „A zsidók csónakos átszállítását a köpcsényi SS és SA tagjai csinálták. Dévényi hatóságok és a pozsonyi zsidók segíteni igyekeztek, de a prágai belügyminisztérium elutasította az intervenciót, mondván: »Igen súlyos állampolitikai szempontokból nem adhatnak letelepedési engedélyt a száműzötteknek«. A csehszlovák hatóságok autóbusszal visszaszállították őket vasárnap este kilenckor Oroszvár határállomásra. Utána Ligetfalu, Oroszvár és Köpcsény közötti hármas határon a Popper-uradalom közelében lévő kis erdőbe, a Senki erdejébe kényszerítették őket... Április 20-án a magyar hatóságok könyörülő jó szíve végül segített szerencsétlenül. Egy francia vontatóhajó kikötött Rajka állomáson és ott őket hajóra tették. A hajót a pozsonyi zsidóság felszerelte élelmiszerekkel, ágyneművel.”

Más burgenlandi zsidó menekültek, akik nem kellettek Csehszlovákiának, hónapokig egy dunai uszályon laktak, és csak öt hónapi hányattatás után (!) érkeztek meg Budapestre. A Zsidó Kórház egyik épületében, a Szabolcs utcában helyezték el őket. Az *Egyenlőség* 1938. szeptember 22-i cikke szerint „a magyar hatóságok iránt végtelen köszönetet mondanak és éreznek. A szegény hazátlanok ügyét igazi magyar úri gondolkodással kezelték, ami lehetővé tette az ügy csendes likvidálását.”

Az „ügy csendes likvidálása” pontosan visszaadja az osztrák zsidó menekültekkel való magyar bánásmód lényegét 1938–39-ben. A Belügyminisztériumnak, személy szerint Keresztes-Fischernek nagy nehezen sikerült csak elérnie, hogy a KEOKH ne lépjen akcióba, ne internálja a menekülteket, és amennyiben családi, rokoni úton befogadják őket, a rendészeti hatóság ne foglalkozzon velük. A budapesti zsidó hitközség ellátta a menekülteket élelemmel, ruhával, és amennyiben rendelkeztek a külföldre való utazást lehetővé tevő vízummal, vagy a Palesztinában való letelepülésükhöz szükséges „certifikáttal”, segítette a továbbutazásukat. A rendőrség szemet hunyt, a Belügyminisztérium pedig 1938-ban még nem írta elő a szigorú bánásmódot. (1939-ben már romlott a helyzet.) Ezzel együtt jó néhány „rendezetlen állampolgárságúnak” minősített osztrák menekült végül internáló táborba került, és a kitoloncolás veszélye egyre nőtt. Ebben az időben már Keresztes-Fischer, illetve az elnöki osztály vezetője, O'sváth László egyre több esetben bonyolódott hatásköri vitába Pásztóy Ámonnal és munkatársaival. Ezekben a vitákban üldözött zsidók tucatjainak, majd százainak az élete is eldőlhett.

A második világháború kitörése után Magyarországra érkezett lengyel zsidó menekültek ügyét Teleki Pál kormánya igyekezett diszkrétan kezelni, elrejtteni a radikális antiszemita politikusok, főként a nyilas sajtó elől. Nagy jelentősége volt annak, hogy a lengyel menekültügy kezelése a kormány nem a KEOKH-nak, vagyis a m. kir. Belügyminisztérium VII. számú, Közbiztonsági osztályának, hanem a IX. számú,

Gyámügyi osztálynak „szignálta”, és a konkrét intézkedések megszervezését az osztály vezetőjére, dr. Antall Józsefekre bízta.

Annak, hogy a hatóságok a Lengyelországból érkezett katonai és polgári menekültekre a hágai és genfi egyezmény előírásait alkalmazták, nemcsak az volt a következménye, hogy tisztességesen elhelyezték és ellátták őket. Távozásukat nem kötötték határidőhöz, azaz nem fenyegette őket a kiutasítás. Továbbá a polgári menekültek vallását bemondás alapján állapították meg, kizárólag „vallásuk szabad gyakorlása céljából”. Mivel ekkor Magyarországon már érvényben voltak a zsidótörvények, a Lengyelországból érkező zsidó menekültek jelentős része katolikusnak vallotta magát, amit a belügyminisztérium jóindulatú tisztviselői, akik felvették az adataikat, tanácsoltak is nekik. Így az a furcsa helyzet állt elő, hogy míg a magyar állampolgároknak nagyszülőikig, sőt dédszüloikig igazolni kellett „árja” származásukat, s amennyiben erre nem voltak képesek, zsidónak minősítették és diszkriminálták őket, a lengyel menekültek származását senki sem vizsgálta. Viszonylag kedvező helyzetben voltak a Magyarországból való távozást illetően is: a nyugati hatalmak a világháború kitérése után átutazási vízumhoz segítettek, illetve minden további nélkül befogadták a lengyeleket, akik, amint erre lehetőségük nyílt, újból fegyvert fogtak, hogy harcoljanak a németek ellen.

1939 végén 140 táborban éltek Magyarországon lengyel katonai menekültek. De gyakran csak jelképesen őrizték őket, szabadon jöhettek-mehettek. Ugyanakkor a polgári menekültek 114 településen laktak, magánházaknál. Megszervezését a Lengyel Polgári Bizottság vállalta, melynek elnöke, a zsidó származású Henryk Ślawik, a franciaországi Angers-ben, megalakult lengyel emigráns kormány megbízottja volt. Ślawik, magyar segítőire támaszkodva rövidesen megszervezte, hogy a lengyel katonák Magyarország érintésével, Jugoszlávián keresztül Nyugatra távozzanak. Végül csak mintegy 15 ezer lengyel polgári menekült maradt Magyarországon. Összesen hétezer táborban elhelyezett katona, és ötezer magánházaknál elhelyezett civil. Közülük háromezren voltak zsidók, akiket a német megszállás után, néhány szerencsés kivételtől eltekintve, deportáltak.

Érdemes kitérni a különböző országokból, elsősorban Lengyelországból és Szlovákiából érkezett zsidókra is, akik nem az 1939. szeptember végi, október elejei nagy hullámmal érkeztek. Közülük több százat a határvédelmi szervek, illetve a KEOKH detektívjei már 1940 folyamán kiutasítottak az országból. Közben az újságok többsége uszított a „galíciaiak” ellen, egyes lapok, pl. a kétszázezres példányszámot elérő, tömegek által olvasott *Pesti Újság* kifejezetten hisztérikus hangot ütöttek meg. A gyűlölettel átítatott cikkekre folyamatosan hivatkoztak Magyarország náci „szövetségesei”. Így a nyilasok német közvetítéssel nyomást gyakoroltak a magyar hatóságokra, melyeket nem kellett különösebben buzdítani. Ismétlődő hajtóvadászat folyt a fővárosban és vidéken a „rendezetlen állampolgárságú” zsidók ellen, ahogy erről a nyilas *Pesti Újság* 1940. december 25-i száma is beszámol. „A galíciai pajeszosok áradata előnti Budapestet” című egész oldalas, fényképes riport a VII. kerületben, a Dob utca környékén végrehajtott KEOKH-razziáról szól, s említést tesz arról, hogy az őrizetbe vett „idegen” zsidók közül többen öngyilkosságot kíséreltek meg, csakhogy ne kerüljenek internálótáborba, mindenekelőtt Kistarcsára, ahonnan kiadták őket a németeknek. Ahogy ez a nyilas lap riportjából is kiderül, a KEOKH-razziák során elsősorban a legszegényebb, a környező országokból idemenekült zsidókat „gyűjtötték be”, akiknek nem volt annyi pénzük és kapcsolatuk, hogy el tudjanak rejtőzni. Cinikus módon december 24-én éjjel, azaz szenteste hajtották végre a razziát, nemcsak a fővárosban, de vidéken is, a nemrég létrehozott internálótáborok feltöltésére. (A KEOKH „eredményes” működése cáfolja, hogy Magyarország 1944. március 19-ig az európai zsidóság egyfajta „menedéke” lett volna az üldözések elől.)

Szerencsére a KEOKH nem volt mindenható, és 1943-ban a Belügyminisztérium egyes részlegeinek segítségével, korlátozott számban ugyan és átmenetileg, de egyes zsidók már

védelmet találtak a kiutasítás ellen. Reb Áron Rokéách, a megszállt Lengyelországból Budapestre menekült belzi csodarabbi és öccse, a bilguráji rabbi, reb Mordecháj története mutatja, hogy ekkorra már némileg változtak a viszonyok. A két rabbi a bochniai gettóból érkezett, kalandos körülmények között. Hain Péter tudomást szerzett róluk, és berendelte Rokeah rabbit a külföldieket ellenőrző osztályra (KEOKH). A rendőrfőkapitány, feltehetőleg Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter utasítására németül közölte velük: „A németek nyomást gyakorolnak a magyar kormányra, hogy tartoztassuk le Önt, aki engedély nélkül hagyott el egy a nácik által meghódított területet... Hosszú ideig képtelenség visszatartani a parancs kiadását. Javasolnám, hogy mihamarabb hagyja el Magyarországot, addig talán várhatunk a végrehajtatással.”

„Azon az estén titkos gyűlést hívtak össze a rebbe lakóhelyén. Öccsén, Mordecháj rabbin kívül még hárman voltak jelen. Mindannyian egyetértettek abban, hogy a testvéreknek olyan gyorsan el kell hagyniuk Magyarországot, ahogy csak lehet. Igen ám, de a belzi *cádik* mindenki legnagyobb meglepetésére kijelentette: »Egyelőre nem mozdulok Magyarországról«.

Az akkor még »biztonságosnak« számító Budapesten az foglalkoztatta a rebbét, hogyan lehetne kihasználni minden alkalmat és lehetőséget a Lengyelországból Magyarországra átszökött, átcsempészett zsidók megmentésére. Rengeteg pénzbe került egy-egy lélek megmentése. És ki fizetett? Azok a zsidók, akik nem bírták elviselni, hogy testvéreik ezreinek ontásá a véré. És ki gyűjtötte össze ezeket a csillagászati összegeket?

A »szervezet« vezetősége négy bátor zsidóból állt. Ők teremtették elő a pénzt sok száz ember átszoktetésére, és igen bőkezűek voltak, amikor Áron Rokéách rabbi és testvére, Mordecháj kerültek sorra.

A kiterjedt hálózat munkájának híre azonban eljutott a németek által terrorizált magyar kormány fülébe is. Több szervezőt és csempészt letartóztattak, köztük a szervezet négy vezetőjét. Ekkor úgy határoztak, hogy beszüntetik tevékenységüket.

A rebbét mély aggodalom töltötte el, amikor hírt kapott a letartóztatásokról. A pesti zsidóság latba vetette minden létező befolyását. Magas személyiségeket próbáltak elérni, de minden erőfeszítésük hiábavaló volt.

A rebbe tisztában volt azzal, hogy őt magát is letartóztatás fenyegeti. Ennek ellenére azt mondta: »Nem mozdulok Budapestről, amíg az a négy ember, aki szívét-lelkét áldozta a zsidó nép megmentéséért, börtönben sínylődik.«⁷⁴

Végül egy magyar rabbicsalád sarja, Heinrich Méir talált kapcsolatot a hatóságokhoz. Egykori iskolatársa, a Magyar Honvédség magas rangú tisztje, Szilágyi István segített. Ismerte annak a börtönnek a parancsnokát, amelyben a két rabbit Budapestre szöktető, letartóztatott zsidókat tartották fogva. A szervezetnek megvesztegetés révén sikerült elintéznie, hogy a helyükre négy ápolat hozzanak át a közeli elmeógyógyintézetből, így a „embercsempészek” kiszabadultak. (Más forrás szerint az akciót Ujszászy István, a katonai hírszerzés, a VKF-2 vezetője biztosította.) Áron Rokéách ezután a testvérel együtt 1944 februárjában elhagyta Magyarországot és sikeresen eljutott Palesztinába. Mások, ha nem is tudtak eljutni Palesztinába, engedéllyel maradtak, ami persze csak a német megszállásig volt érvényes. Esetükben „a magyar kormány – Palesztina Hivatal közbenjárására – tudomásul vette, hogy a Magyarországra menekülő zsidók Palesztinába fognak kivándorolni, és itteni tartózkodásuk ezért ideiglenes jellegű. Ez a formula teremtette meg a lehetőséget a zsidó menekültek befogadására és elhelyezésére.”⁷⁵

A m. kir. Belügyminisztérium ellentmondásos működéséről, az egyes osztályok belső küzdelméről, a lengyel zsidó menekültek sorsának alakulásáról írja Grzegorz Łubczyk: „A legnagyobb üldöztetések és zsidóellenes törvények életbelépése idején Antall József

menekültügyi irodája – Henryk Ślawik Polgári Bizottságával együtt működve – ezer és ezer lengyel zsidónak állított ki árja származását igazoló dokumentumot. Marian Chomranski alezredes sokat tud erről a témáról. Ő volt többek között audiencián Teleki Pál miniszterelnöknél 1939 októberében Szefer Dembinski tábornok társaságában, amikor közösen egyeztettek a katonai és polgári menekültek életének megszervezését szolgáló kereteket. Chomranski a hivatalos magyar adatokra hivatkozik, de egyben hozzát teszi, hogy a lengyel földalatti mozgalom együttműködése a magyar Belügyminisztérium IX. osztályával esélyt adott a túlélésre, és mintegy 14 ezer embert mentett meg a haláltáborokba való hurcolástól. A háború éve alatt ugyanis ennyi zsidó származású lengyel kapott – Henryk Ślawik és munkatársai segítségével és közvetítésével – felbecsülhetetlen értékű, pecsétekkel és hiteles aláírásokkal ellátott papírokat Antall József irodájától.”⁶

Ezek után vegyük közelebről szemügyre mindazt, amit m. kir. Belügyminisztérium két meghatározó személyiségéről, Keresztes-Fischer Ferencről, és legfőbb ellenfeléről, Pásztóy Ámonról, a KEOKH mindenható uráról tudunk! Előre kell bocsátani, hogy a két személyiség mögött a két világháború közötti rendszer elitjének két, egymással rivalizáló, és Horthy Miklós kormányzóra befolyást gyakorló irányzata rajzolódik ki.

A belügyminiszterről köztudomású, hogy gróf Bethlen István miniszterelnök bizalmi embere, racionálisan gondolkodó konzervatív személyiség volt, aki igyekezett távolságot tartani a hitleri Németországtól. A minisztertanács 1941. június 26-i, rendkívüli ülésén ellenezte, hogy Magyarország a kassai bombázásra megtorlásul, Németország megkérdése nélkül hadiállapotba kerüljön a Szovjetunióval. Kapcsolatokat tartott fenn az arisztokráciával és a zsidó nagytőkével, támogatta a háborúból való kilépést. Kétszer is betöltötte a belügyminiszteri posztot, 1931. augusztus 24-től 1935. március 4-ig, majd 1938. május 24-től 1944. március 22-ig. Testvére, Lajos, a kormányzó katonai kabinetirodájának főnöke volt, és ugyanolyan hűséges volt a kormányzóhoz, mint ő. A belügyminiszter megpróbált fellépni az erősödő német befolyás, és a nyilasok ellen. Ebben elsősorban Sombor-Schweinitzer József rendőrfőkapitány-helyettesre és kipróbált embereire, valamint O’sváth Lászlóra, az elnöki főosztály vezetőjére számíthatott. 1944. március 19–20-án a Keresztes-Fischer fivérek és Sombor-Schweinitzert a német rendészeti és biztonsági szervek az elsők között tartóztatták le. Ekkor O’sváth Lászlót is eltávolították posztjáról.

Pásztóy Ámonnal szinte alig foglalkoztak a történészek. Pályáját a Holokauszt Dokumentációs és Emlékközpont (HDKE) lexikonicikke foglalja össze. „Pásztóy Ámon, dr. (Vöckönd, 1892. október 17. – Bp., 1949. augusztus 10.) nyugalmazott miniszteri tanácsos. 1920-tól a Belügyminisztérium Közbiztonsági osztályán a határrendészeti ügyek előadója, 1931-től a KEOKH helyettes vezetője, 1938. július 1-jétől 1941. július 1-jéig vezetője, majd a BM VII. Közbiztonsági osztály vezetője; 1944 júniusában nyugdíjazták, 1944 novemberében a nyilasok letartóztatják, Sopronkőhidára szállítják. Vajna Gábor 1945 februárjában szabadlábra helyezi. 1945. június 4-én letartóztatják, 1946. január 9-én szabadlábra helyezik, 1948. január 5-én ismét letartóztatják; a népbíróság 1948. május 19-én halálra ítéli, a NOT ugyanez év július 7-én új ítélethozatalra utasítja a népbíróságot. A népbíróság 1949. május 28-án ismét halálra ítéli, a NOT az ítéletet helyben hagyja, a köztársasági elnök ~ kegyelmi kérvényét elutasítja, kivégzik.”

Az idegenrendészet új rendszerét Pásztóy (eredeti nevén: Polczer) Ámon hozta létre a két világháború közötti Magyarországon. A húszas évek végén Scitovszky Béla belügyminiszter utasítására tanulmányozta a svájci idegenrendészeti rendszert; majd ennek fényében elkészítette annak magyar változatát is. A KEOKH feladatát az említett törvény az alábbiak szerint határozta meg: „A hatóság az 1930: XXVIII. t.c. 2. §-a alapján a belügyminiszter nevében jár el: A határátlépéssel és az utazási okmányok láttamozásával

kapcsolatos ügyek (határátlépésnek az általános határátlépő helyeken kívüli engedélyezése, az útlevél-kötelezettség alóli felmentés, az előzetes útlevél-láttamozás alóli felmentés, utólagos láttamozások.) Külföldiek nyilvántartása, munkavállalási ügyei, az időnkénti jelentkezésre kötelezettek ügyei és tartózkodási helyük kijelölése. A visszatérési tilalom alatt állók beutazásának engedélyezésével kapcsolatos ügyek. A beköltözési engedély iránti kérelmek véleményezése. Kiutazási ügyekben határozathozatal, illetőleg a beadott fellebbezések elbírálása. A kettőnél több külföldit foglalkoztató munkahelyek feletti főfelügyelet. A határátlépéssel kapcsolatban személyes jelentkezésre kötelezettek ügyei. Ideiglenes tartózkodások tudomásulvétele, állandó lakhatás engedélyezése. A visszahonosítási kérelmek véleményezése. A kényszereltávozások végrehajtásával kapcsolatban diplomáciai levelezések lebonyolítása.”

A KEOKH létrejöttékor önálló, osztályok közé be nem sorolt hatóságként működött. Ez az állapot azonban csak alig két évig tartott. A szervezet 1932-ben már a Magyar Királyi Belügyminisztérium VIII. b alosztálya néven jelent meg a minisztérium szervezeti felépítésében. Első vezetője dr. Folyovich József miniszteri osztálytanácsos volt, helyettese pedig dr. Polczer Ámon miniszteri titkár, miniszteri osztálytanácsosi címmel és jogkörrel. A KEOKH vezetőjévé 1938. július 1-től dr. Pásztóy Ámon miniszteri tanácsost neveztek ki, aki ezt a posztot egészen 1941. július 1-ig töltötte be. Helyettesei voltak: Siménfalvi Sándor miniszteri tanácsos, és Marossy Ferenc miniszteri tanácsos. A KEOKH hivatalosan 1941-től lett a Magyar Királyi Belügyminisztérium VII. c. alosztálya, de ekkor már vitéz Siménfalvy Sándor miniszteri osztálytanácsos volt a Hatóság vezetője. Helyettesei Sándor Jenő miniszteri tanácsos és Szentkláray Emil miniszteri osztálytanácsos voltak.

Látható, hogy több évet vett igénybe a KEOKH kiépítése és helyének megtalálása a magyar hivatali-rendészeti szisztémában. A KEOKH élén osztályfőnök állt, aki a belügyminiszter nevében intézkedhetett. A törvény a Hatóság vezetőjét és helyettes vezetőjét ismerte el a hatóságnak. Ügyintéző hatásköre a törvényben rejlent, rendelkezéseit a „miniszter helyett” hozta. Fontos hangsúlyozni, hogy egyetlen más miniszteriális osztályvezető sem rendelkezett hasonló jogkörrel. A többi osztály ügyintézői jogkörét ugyanis a „miniszter rendeletéből” gyakorolta. A KEOKH vezetője tehát a törvény által hatáskörébe utalt ügyekben önállóan járhatott el, utasítani pedig csak a mindenkori belügyminiszternek volt joga. Szervezetileg is ezért illesztették a VII. osztályba, mivel a fölött a belügyminiszter közvetlenül gyakorolta a felügyeletet.

Pásztóy ennek magyarázatát az alábbiakban adta meg a háború után, a Népbíróság előtt tett vallomásaiban: „Az ügyek mikénti intézkedésébe a közbiztonsági osztály nem folyt be, beavatkozása a törvény értelmében illetéktelen beavatkozásnak volt volna tekinthető. A felügyeleti jogkör, ami a közbiztonsági osztály vezetőjét a KEOKH felett megillette, szűk körben mozgott: a KEOKH működése ellen felhozott indokolt panaszok megvizsgálása, illetve a panaszok miniszter elé juttatása volt.”

A Hatóság a harmincas években országos kiterjedésű, és a külföldiek jelentékeny része által rettegett intézménnyé vált. Két fő szervezeti egységből állt. Egyrészt a Budapesten, a Belügyminisztérium kebelében működő egységből, másrészt a vidéki kirendeltségeken dolgozó – általában rendőrségi állományba tartozó – munkatársakból. Az ügyek intézésébe, kezelésébe a közbiztonsági osztály hivatalosan nem szólt bele. A KEOKH elleni panaszokkal közvetlenül a belügyminiszterhez lehetett beadni. Érdekes gyakorlat alakult ki. A belügyminiszter a panaszok egy részét ugyanis leutalta a VII. osztály vezetőjének kivizsgálásra. Aki vizsgálatának eredményéről a KEOKH vezetőjét tájékoztatta. Ez a hivatali eljárásrend nem volt mentes a korrupciótól. Keresztes-Fischer belügyminiszterhez eljutott Peyer Károly szociáldemokrata politikus feljelentése, mely szerint Pásztóy össze-

játszik egy ügyvéd barátjával. Azoknak az ügyét a KEOKH gyorsan és kedvezően bírálja el, akiket internálási ügyekben az ügyvéd képvisel. Minden valószínűség szerint gazdag zsidókat zsaroltak. Az esetet végül ki sem vizsgálták, kölcsönös vádaskodásba fulladt.

Az ügy példa a Belügyminisztériumban kialakult és alapvetően köztudott sajátos személyi és hivatali viszonyokra. Források hiányában nehéz rekonstruálni a hivatal pontos felépítését és napi szintű működését. Az biztos, hogy belügyminisztériumban, valamint a nagyobb határ közeli, határszéli városokban működő KEOKH-irodák feladata széles körű volt, különösen az Anschluss, Csehszlovákia szétesése, majd pedig Lengyelország és a Szovjetunió megtámadása után.

A hivatal élén 1941 forró nyarán történt változás. Az addigi vezető, Pásztóy Ámon előrelépett a minisztériumi hierarchiában: a Belügyminisztérium VII. közbiztonsági osztályának lett a vezetője. Egyik helyettese: Siménfalvy Sándor miniszteri tanácsos lett az utódja. Egybehangzó vélemények szerint a KEOKH-ot továbbra is de facto Pásztóy irányította, Siménfalvy de jure vezető volt, aki tulajdonképpen továbbra is „csupán” végrehajtotta régi-új felettese utasításait. (A HDKE adattára szerint Siménfalvy 1891. november 23-án született Nagytarnán, halála helye és ideje ismeretlen. 1939 márciusától 1941 júliusáig a KEOKH helyettes vezetője volt, júliustól vezetője. 1946-ban Zakariás Dénes és társai perében ötödrendű vádlott, 1946 októberében a népbíróság hat hónap, a NOT 1947 decemberében öt év börtönbüntetésre ítélte.)

Ki volt Pásztóy Ámon „felső politikai kapcsolata”? Figyelemre méltó tény, hogy Pásztóyt 1941. július elsejével léptették elő a Belügyminisztérium VII. számú, Közbiztonsági osztályának vezetőjévé, közvetlenül azután, hogy Magyarország hadba lépett a Szovjetunió ellen. A kortársak úgy ítélték meg, hogy Endre László, Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei alispánja támogatta. Endre jóban volt az önkormányzati és a katonai vezetőkkel, és kiváló kapcsolatokat ápolt a kormánypárt, a MÉP németbarát szárnyával, ahogy a „szalonnnyilasokkal”, Imrédy Bélával és Szálasi Ferenc pártjával is. Ugyanakkor mint komoly közigazgatási tapasztalattal rendelkező főispán, a Belügyminisztériummal is együttműködött a zsidóellenes intézkedések végrehajtása terén. „Keresztes-Fischer belügyminiszter utasítására 1941-ben Endre átvizsgálta a zsidók választójogi helyzetének alakulását és összefüggő jelentést készített a kérdéssel kapcsolatban. Eszerint a zsidótörvény értelmében a megyében felülvizsgált országgyűlési és törvényhatósági választójogi lajstromban szereplő 22 135 zsidó közül 21 564 választójogát megvonták és őket a lajstromból törölték. A vármegye területén a zsidók közül csak 2,58 százalék, azaz 571 személy tartotta meg a választójogát. A »B« egyéb választói lajstromból 5163 zsidót töröltek és mindössze 3,21 százalékuk, azaz 166 személy maradt a listán. Tehát a megye 27 464 zsidó törvényhatósági és képviselői választójából összesen csak 737 ember (2,68 százalék) tarthatta meg választójogát, míg 97,32 százalékuk, 26 727 elvesztette azt Ezen kívül a megye területén lévő 9087 községi képviselőtestület tagja közül mind a 665 zsidó tagságát megszüntették.”⁷⁷

Pásztóy jól ismerte Endrét, akivel a Pest megyei zsidók zaklatása terén már 1938 őszétől szorosan együttműködött. 1941 júliusában azután a KEOKH több tucat olyan zsidót deportált Körösmezőre, majd toloncolt ki Galíciába, aki „útjában állt a alispánnak”. A KEOKH rendőrei vitték el Abonyból a rabbit és még vagy tizenhat zsidót, akinek az állampolgársága rendben volt. (Saly Dezső naplójában, 1941. augusztus 8-án emlékezett meg az eseményről: „Az aszódi rabbit például 16 társával együtt azzal az indoklással internálták, hogy rádiót hallgatott, s »tekintettel zsidó fajiségára, gyanú van arra, hogy rémhíreket terjesztett«.”⁷⁸)

Az önkényeskedést az 1941. július 14-én kiadott 192/res/1941. sz. belügyminisztériumi rendelet is lehetővé tette, mely „fontos nemzetpolitikai szempontok” alapján író-

dott. Eszerint a deportálások elől elrejtőző, fellelhetetlen személyek helyett a lakhatási engedéllyel rendelkezőket is össze lehet gyűjteni. A végrehajtásért felelős személyek ezt értelmezheték úgy is, hogy valójában minden zsidó deportálható. A deportáltaknak már Magyarországon szörnyű sors jutott osztályrészül: napokig őrizték őket különböző gyűjtőhelyeken, és ezután már kiéhezetten, lerongyolódva szállították őket Körösmezőre nyitott teherautókon, illetve marhavagonokban.

Pásztóy kapcsolatban állt Kozma Miklóssal, Kárpátalja kormányzói biztosával és a katonai vezetőkkel, Werth Henrik vezérkari főnökkel, László Dezső vezérőrnaggyal és Sáska Elemér vezérkari ezredessel is, akik Keresztes-Fischer Ferenc „háta mögött” arra a megállapodásra jutottak, hogy Kárpátaljáról minden kétes állampolgárságú zsidót kiutasítanak és „átadnak” a kelet-galíciai német szerveknek. Okkal feltételezhető, hogy a KEOKH deportálás, a „kétes állampolgárságú” zsidók kutasításának előkészületei már Pásztóy Ámon előléptetése előtt megkezdődtek. A Szovjetunió elleni háború kitörése előtt is több száz kiutasításra került sor. Felmérték, hogy kiket kell a magyar államnak, mint „a közbiztonságra és közrendre nézve aggályos” elemeket az első adandó alkalommal kitoloncolnia. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter 1941. január 24-én arról tájékoztatta a kormányt, hogy az ország területén 3300 lengyel, és 678 más országból származó zsidó menekült tartózkodik. Ez a szám elsősorban azért figyelemre méltó, mert 1941 júliusában és augusztusában ennek a számnak több mint az ötszörösét „tették át a határon”.

1948-as népbírósági tárgyalásán Pásztóy mindenestre tagadta, hogy bármi köze lett volna Körösmezőhöz. Azt állította, hogy 1941. július 8-áig, amikor pozsonyi tárgyalásairól visszaérkezett Budapestre, nem is tudott az előkészített akcióról, csak a belügyminiszter ismertette vele a minisztertanács döntését és utasította a végrehajtásra.

„Visszaérkezésem utáni napon Siménfalvy döbbsen jelentette nekem, hogy a miniszter (Keresztes-Fischer Ferenc) közölte velem, miszerint a minisztertanács elhatározta, hogy a magyar hadsereg által megszállt galíciai területre kitelepíteni rendeli az onnan származó és az idegenrendészeti hatóságok által nyilvántartott külföldieket. Ez a bejelentés engem módfelett meglepett, mert egy ilyen cselekményben a miniszter eddigi politikájának frontális megváltozását láttam. Siménfalvy kíséretében azonnal kihallgatásra jelentkeztem a miniszternél. A miniszter közölte velünk, hogy az előző heti minisztertanácson a honvédelmi miniszter (Bartha Károly) a honvédvezérkar főnökének (Werth Henrik) javaslatára indítványt tett, hogy a Kárpáton túli területre, ahol a lakosság nagyon megritkult, telepítse ki az onnan származó zsidóságot munkaeszközökkel együtt. A honvédelmi miniszter a minisztertanácsot akként informálta, hogy a magyar honvédség arcvonala mögötti területen katonai közigazgatás létesült és későbbiekben majd magyar polgári közigazgatást vezetnek be, fontos tehát minden szempontból az, hogy ez a terület benépesüljön. Ennek az információnak alapján a miniszterek többsége a gondolatot magáévá tette, a belügyminiszter azonban a kitelepítés ellen foglalt állást. Közölte továbbá, hogy a honvédelmi miniszter azt mondta, miszerint a kitelepítettek emberhez méltóan lesznek elhelyezve és kellő felügyelet mellett békés munkát fognak velük végezteni.”

Lévai Jenő szerint Martinidesz Ödön nyilas érzelmű detektívfelügyelő és Kiss Árkád KEOKH tanácsos nyomban a Szovjetunió elleni hadba lépés után javaslatot terjesztettek Kozma Miklós kárpátaljai kormányzói biztos elő a menekült zsidók kitoloncolásáról. Ha ez így történt, nyilvánvalóan Pásztóy állt a beosztottjai javaslata mögött.

Arról, hogy mi történt 1941 júliusában és augusztusában az „idegen zsidókkal”, Gellért Ádám és Gellért János tanulmányából, illetve a benne közölt levéltári dokumentumból, „A határvidéki magyar királyi rendőrkapitányság és az alárendelt kirendeltségek 1941. harmadik negyedévi működéséről szóló jelentésből” pontosan ismerjük.

„Az ország belterületén a belügyminiszter úr, a kárpátaljai területen pedig a kormányzó bírtos úr rendelkezésére 1941. július 15-én megindult az orosz és lengyel állampolgárságú zsidók kiutasítása és kitelepítése. A kitelepítések a határvidéki rendőrkapitányság irányítása mellett előbb a körösmezői határvidéki rendőrkirendeltség, majd a m.kir. belügyminiszter kiküldött útján az eltávolítások céljára Körösmezőn felállított m.kir. 108. számú katonai zsidó gyűjtő- és mozgótáboron keresztül történtek. A zsidó kitelepítések 1941. július 15-étől augusztus 12-ig tartottak. Ez idő alatt az egész ország területéről 19426 személy került kitelepítésre. A német katonai szervek intézkedésére a zsidó kitelepítéseket 1941. augusztus 12-én be kellett szüntetni, minek folytán az orosz és lengyel állampolgárságú kiutasított és kitelepítésre már kijelölt zsidóság igen tekintélyes része az országban visszamaradt.”¹⁰

Arról, hogy mi történt a Körösmezőnél kitoloncoltakkal, a magyar kormány több forrásból is értesült. Többek között az Egyesült Államok budapesti nagykövetétől is. Herbert Pell 1941. július 24-én diplomáciai jegyzékben fordult a Magyar Külügyminisztériumhoz, melyben közölte, hogy információi vannak arról, hogy a Magyarországról kitelepített zsidókat ellenségesen fogadják, egyes hírek szerint – szól a jegyzék – néhány faluban pogromokra is sor került. Pell egyértelműen fogalmazott: a kitelepítettekről semmiféle módon sem gondoskodtak, családtagokat szakítottak el egymástól, a deportáltakat éhhalál, szomjhalál, betegségek és pogromok fenyegetik. Az antiszemita, náci barát politikusokból és katonákból álló, befolyásos társaságnak, melynek Endre László alispán volt a „motorja”, a Szovjetunió elleni német hadjárat megindulása után rögtön sikerült kész helyzetet teremteni, tömeggyilkosság bűnrészesévé tenni a magyar államot. Ugyanez ismétlődött meg azután 1942 januárjában Újvidéken, illetve a Vajdaságban a szerb és zsidó civilekkel, majd később a keleti fronton a zsidó munkaszolgálatosokkal. A magyar államapparátus racionálisan gondolkodó, tisztességes vezetői mindig csak a tragikus események után, megkésve tudták leállítani a gyűlölet és az erőszak tombolását, igyekeztek menteni „a mundér becsületét”. 1944. március 19-én, a német megszállással ez a gát is átszakadt, szabadon tombolt a magyar nácik tömeggyilkos tábolya.

Nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a magyar holokauszt „főpróbájának” tekinthető KEOKH-deportálást, az „idegen” zsidók kitoloncolását nem Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter kezdeményezte. Mégis, az országgyűlés nyilvánossága előtt, 1941. november 26-án ő vállalta magára a történeteket.

„**Vitéz Keresztes-Fischer belügyminiszter:** Amikor csapataink Galíciában annyira előrenyomultak, hogy oda már zsidókat ki lehetett vinni, én elrendeltem, hogy a galíciai kiutasított zsidókat, akiknek kiutasítását nem lehetett foganatosítani, mert az oroszok nem engedték, vigyék vissza a szülőföldjükre. *(Élénk helyeslés jobb felől:* Maróthy Károly: A leghelyesebb lett volna be nem engedni őket! – *Zaj.*)

Elnök: Maróthy képviselő urat kérem, ne méltóztassék közbeszólni.

Vitéz Keresztes-Fischer belügyminiszter: Ennek az intézkedésnek következtében megközelítőleg 20 000 ilyen zsidót vittek ki Galíciába. *(éljenzés jobb felől.)* Ez az akció még folyamatban volt, amikor a német katonai hatóságok a katonai közigazgatást ezen a galíciai területen átvették és rögtön az első napon megmondták, hogy több zsidót pedig nem eresztenek be. *(Zaj és derűltség jobb felől.)* Megkísértem a tárgyalás útjára lépni velük, hogy ezt az elhatározásukat megváltoztassam, de ez nem sikerült. Ennek következtében minden befolyás nélkülénytelen voltam intézkedni, hogy a már útnak indított transzportok visszahozassanak. Ez a története ennek a 75 zsidónak, akinek a vissza hozatalát megint olyan módon tünteti fel a képviselő úr, mintha ebben illetéktelen befolyások és a hatóságok megbízhatatlansága játszott volna szerepet.

(Zaj és ellenmondások a szélsőbaloldalon.) Ezek mind olyan tünetek, amelyek arra mutatnak, hogy a nyilaskeresztes párt az országot ilyen módon akarja destruálni, más szóval ily módon akarja forradalmasítani.”

A Képviselőházi Napló szerint Keresztes-Fischer Ferenc ezekkel a mondatokkal reagált a Parlamentben az 1941. november 26-i ülésen Budinszky László képviselő interpellációjára. A nyilasok nem azért bíralták a belügyminisztert, mert a magyar rendőrség közegei 1941 július második felében mintegy 20 000 „hontalannak” minősített zsidót, férfiakat és nőket, gyermekeket és öregeket elhurcoltak a lakásukról, és Körösmezőre deportálták őket. (Onnan a határőrök két „hullámban” átkergették őket a Kárpátokon túlra, a német megszállás alatt álló Ukrajnába, ahol az SS különítményesei legéppuskázták őket, nagy részüket Kamenyec-Podolszknál. Ez akkor még nem volt közismert, bár a belügyminiszter már augusztusban értesült a szörnyűségekről néhány tucat túlélőtől. Nekik aztán a Belügyminisztérium titokban lehetővé tette, hogy az országban maradjanak.)

A nyilasok ama 75 hontalan zsidó miatt ostromozták Keresztes-Fischert, akiket visszavitték Körösmezőről, és az ország belsejében lévő internálótáborokban helyeztek el, mivel nem lehetett kiutasítani őket. Erről a sajtó hallgatott, a nyilasok valószínűleg a KEOKH-ban dolgozó híveiktől – talán magától Pásztóy Ámontól – értesültek a sorsukról. Keresztes-Fischer, amikor kérdőre vonták, taktikusan válaszolt. Magára vállalta a deportálást, amiért valójában nem is őt terhelte az elsődleges felelősség. Megindokolta azt, amit nem tagadhatott, és szembeszegült a nyilasokkal, akik szerencsére nem ismerték a pontos adatokat. Ma már tudjuk, hogy 1941 augusztus végén jóval több, kb. 2000 „hontalannak” minősített zsidó, a kiutasítandók „harmadik hulláma” maradt az országban 1944-ig. Ebben nagy szerepet játszott Slachta Margit és a lengyel menekülteket segítő Szapáry Erzsébet grófnő körösmezei látogatása, majd diszkrét közbenjárása Horthy Miklós kormányzónál.

Ebből a mai ésszel felfoghatatlan 1941. novemberi közjátékból is kitűnik, hogy a belügyminiszter, aki egyben a miniszterelnök helyettese is volt, védekezésre kényszerült az őt sarokba szorító, a „zsidókérdésben” folyamatosan hisztérikus légkört gerjesztő nyilas és a velük szimpatizáló kormánypárti képviselőkkel, a parlament túlnyomó többségével szemben. Keresztes-Fischernek állandó harcot kellett vívnia a képviselőházban, a „magyar nációkkal”, sőt, a Belügyminisztériumon belül is, ahol Pásztóy Ámon volt a radikális szélsőjobboldal „bizalmi embere”.

A belügyminiszter, amikor válaszolt Szálasi Ferenc későbbi igazságügy-miniszterének, Budinszky Lászlónak az interpellációjára, a nyilvánosság előtt magára vállalta az „idegen zsidók” kiszolgáltatását a németeknek. Holott nem ő, hanem a formailag neki alárendelt KEOKH és vezetője, illetve a németbarát politikusok és katonák együttműködése juttatta őket az SS gyilkosainak kezére. Eltitkolta közben, hogy nem hetvenöt, hanem legalább tízszer annyi „kétes állampolgárságú” zsidónak engedélyezte a visszatérést az ország területére. Azt hihette, az életüket már nem fenyegeti veszély, nem sejtette, hogy mi lesz a sorsuk Magyarország német megszállása után.

Ez az egész, abszurd és szörnyű történet egészen más fényben tűnik fel napjainkban, a harmadik évezred második évtizedében, mint akkor, 1941-ben. Ma már tudjuk, amit a kortársak nem, hogy a holokauszt, melynek első állomásként a nációk Európa-szerte hajtóvadászatot rendeztek az „idegen zsidók” ellen, az emberiség történelmének leg-szörnyűbb, semmihez sem hasonlítható bűncselekménye volt. Keresztes-Fischer Ferenc, akit a Gestapo 1944. március 20-án letartóztatott, és Mauthausenbe hurcolt, túlélte saját deportálását. 1948. március 8-án halt meg, Bécsben, emigrációban. Mondhatni éppen idejében, mert Magyarország már hivatalosan kérte a kiadatását. Ha ez megtörténik, a

nyilvánosság előtt elvállalt 1941-es „idegenrendészeti akció” miatt a Népbíróság halálra is ítéelhette volna, annak ellenére, hogy a végletesen eltorzult politikai légkörben még ő tette a legtöbbet a halálra szánt, szerencsétlen „idegen” zsidókért.

JEGYZETEK

- 1 Jean-Paul Sartre: Elmélkedések a zsidókérdésről. Göncöl Kiadó, 2003, 29.
- 2 David Norman Smith: The Social Construction of Enemies: Jews and the Representation of Evil in *Sociological Theory* 14 (1996. nov. 3.) p. 233.
- 3 Heller Ágnes: Az idegen. Múlt és Jövő Kiadó, 1997, 75–76.
- 4 Egység, 33. sz. 1998. március. A történetet lejegyezte és közli: Chájim Freimovics (*Bámáchné Háchárédi*, Jerusalemben, 1996). Ugyanitt olvasható a belzi „csodarabbi” levele, melyet elutazása előtt írt Budapesten Heinrich Meir számára:
„Isten segítségével
Bár nem szoktam ilyen leveleket írni, de most mégis túllépve önmagamon kiállítom ezen igazolást ennek a nagyszerű és különleges istenfélő embernek stb. reb Meír Heinrichnak, aki Cvi Heinrich néhai székesfehérvári főrabbinak fia, és mindig egészségesen szolgál minden jó és hasznos ügyet, kérésre megmentett nyolc embert és ezzel eleget tett a *pidjon svujim* (foglyok kiváltása) kötelezettségnek, ami nagyon értékes. Mint írva vagyunk a *Sulchán Aruchban* a *pidjon svujim* célra fel lehet használni a már más rendeltetésre előzőleg összegyűjtött adományt is. És mindezt nagy micvának nevezik. Az Isten, áldott Ő, megáldotta a tetszetőséggel és ő a szegény szenvedő zsidó hittestvéreink pártfogója, jó neve ismert. Fáradozásáért köszönetet mondok. Áldásomat adom rá, hogy munkásságát folytatni tudja a zsidó testvéreink érdekében, és megláthassa népünk mihamarabbi megváltását.
Aki az igazat írja amikor a Szentföldre való utazásunkra készülünk,
Smot szakaszának harmadik napján 5704 itt Pesten
M. Rokéach”
- 5 Komoróczy Géza: A zsidók története Magyarországon. Kalligram, 2012. II. köt. 591.
- 6 Grzegorz Łubczyk: A lengyel Wallenberg – Henryk Slavik és idősebb Antall József története. Széphalom Könyvkiadó, Budapest, 2004, 32–33.
- 7 Vági Zoltán: Endre László – Fajvédelem és bürokratikus antiszemitizmus a közigazgatási gyakorlatban, 1919–1944. Tanulmányok a holokausztról, II. köt. Szerk.: Randolph L. Braham. Balassi Kiadó, 2002, 124.
- 8 Saly Dezső: Szigorúan bizalmas! Fekete könyv: 1939–1944. Anonymus, Budapest, 1945, 381.
- 9 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) V-103599.
- 10 Lásd: Gellért Ádám – Gellért János: Az 1941. évi körösmezői deportálások. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának Betekintő c. folyóirata, 2012/4.